

BYDRAE VAN ROLSTOELDANS TOT EMOSIONELE ONTWIKKELING VAN ROLSTOELGEBONDE LEERDERS

Eileen MARAIS & Deirdré KRÜGER

Departement Opvoedkundige Sielkunde, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, Republiek van Suid-Afrika

ABSTRACT

Wheelchair bound learners often experience low self-worth, feelings of inferiority and other negative emotions. This study investigates whether wheelchair dances can contribute to the emotional development of the wheelchair bound learner. Emotional and social development is construed as emotional intelligence. Emotional intelligence consists of intrapersonal intelligence, and social intelligence consists of interpersonal intelligence. The research question aimed to answer whether learners who participate in wheelchair dancing develop their intrapersonal capacities with specific regard to self-esteem, emotional self-awareness, assertiveness, independence and self-actualisation. A case study design with a mixed methods approach was followed in the study, including a qualitative enquiry and pre- and post-testing. The three participants were between the ages of 10 and 14 years. They participated in a minimum of 20 wheelchair dance classes over a period of nine months. The results showed that although wheelchair dancing contributed to the emotional development of the participants, further development was evident in two of the participants with regard to their intrapersonal capacities. Participant 1 obtained positive post-test results in all five sub-components, while Participant 2 obtained positive post-test results in four sub-components and Participant 3 in two subcomponents.

Key words: Wheelchair bound learners; Wheelchair dancing; Emotional development; Intrapersonal capacities; Interpersonal capacities.

INLEIDING

Beide Christopher Reeve (2002) en Victor Frankl (2007), beklemtoon die vermoë van die menslike gees, as spirituele dimensie van die mens, tot transendensie van die menslike liggaam. Christopher Reeve, byvoorbeeld is verlam tydens 'n perdry-ongeluk in 1995 en was as kwadrupleeg tot sy dood aan 'n rolstoel gekluister. Sy bekende gesegde lui dat die liggaam nie die persoon is nie – dus, die mens se denke en gees transendeer die liggaam. Reeve se denke en gees was nie ingeperk deur sy rolstoel nie. Dit impliseer dat mense in rolstoel slegs probleme met fisiese beweging het en dat hulle denke en gees hierdie inperkings kan oorskry. Die studie ondersoek die belangrikheid van deelname aan rolstoeldanse vir rolstoelgebonde leerders. “Rolstoelgebonde leerders” verwys na leerders wat van 'n rolstoel afhanklik is vir voortbeweging en nie met ander hulpmiddels (soos krukke en looprame) onafhanklik kan loop nie. Die studie fokus nie op die rolstoelgebonde leerders se inperkings nie, maar op die ontwikkeling, wat (op ander vlakke as die liggaamlike) deur deelname aan rolstoeldans, in die

leerders kan plaasvind. Pieterse (2002) en Schiller (2009) wys op die belangrikheid van emosionele en sosiale ontwikkeling as 'n noodsaaklike grondslag waarop ander ontwikkeling gegrond is. Volgens Smith en Krüger (2005) kan rolstoelgebonde leerders 'n swak selfkonsep hê, aan gevoelens van minderwaardigheid ly en probleme met sosiale vaardighede toon. Hierdie het tot die navorsingsvraag gelei: Hoe kan rolstoeldans tot die emosionele ontwikkeling van rolstoelgebonde leerders bydra?

'n Literatuursoektog na sistematiese ondersoeke oor "rolstoeldans en emosionele ontwikkeling" in die grootste akademiese biblioteek in Afrika het geen bronne opgelewer nie. Google Books bevat bronne oor rolstoeldans met enkele verwysings na emosionele ontwikkeling voordele, wat nie noodwendig op wetenskaplike navorsing gegrond is nie. Alhoewel daar min literatuur oor rolstoeldans en emosionele ontwikkeling is, is die positiewe verband tussen sport en sielkundige voordele reeds nagevors. (Rolstoeldans is 'n internasionaal gevestigde sportsoort.) Haliimah (2010) dui die positiewe invloed aan wat sportdeelname op adolessente se emosionele ontwikkeling het. Hulle ervaar minder sosiale isolasie (Barber *et al.*, 2001; Antrobus, 2009; Jerstad *et al.*, 2010), omdat hulle meer sosiale verbindings het. Fisieke aktiwiteit kan depressie, negatiewe emosies en gevoelens van hartseer verminder (Brosnahan *et al.*, 2004; Jerstad *et al.*, 2010; Walsh, 2011), en selfkonsep verhoog (Taliaffero *et al.*, 2008; Jerstad *et al.*, 2010). Dit verminder angs (Taliaffero *et al.*, 2008) en stres (Calfas & Taylor, 1994; Sund *et al.*, 2011). Sport verbeter ook gedrag, byvoorbeeld afname in aggressie, wat weer lei tot groter selfwaarde (Donaldson & Ronan, 2006), en 'n gevoel van trots op dit wat bereik is (Hays, 1999; Haliimah, 2010). Hierdie studie wil bepaal of die positiewe invloed wat sportdeelname op adolessente se emosionele ontwikkeling het, ook op rolstoelgebonde leerders van toepassing sal wees.

De Klerk en Le Roux (2006) beskryf emosionele en sosiale ontwikkeling as emosionele intelligensie met intra- en interpersoonlike intelligensie as basis. Intrapersoonlike intelligensie is die identifisering, verstaan, kommunikasie en beheer van 'n persoon se eie gedagtes en emosies, en interpersoonlike intelligensie is die mens se vermoë om met ander se emosies te kan identifiseer en empatie daarmee te toon (De Klerk & Le Roux, 2006). Ontwikkeling van die twee intelligensies stel die persoon in staat om sosiale vaardighede te toon. Gardner (in Strydom, 2005; Woolfolk, 2007; Cockcroft & Israel, 2009) onderskei intra- en interpersoonlike intelligensie as deel van veelvuldige intelligensies. Volgens Bar-On (2001) is daar 'n positiewe verband tussen emosionele intelligensie en selfverwesening. Maslow (in Woolfolk, 2007) het die term, selfverwesening, gebruik om na selfvervulling en die verwesening van 'n persoon se potensiaal te verwys. Soos Reeve en Frankl, erken Maslow ook die vermoë van die menslike gees om beperkings van die menslike liggaam die hoof te bied. Na aanleiding van hierdie teoretiese raamwerk is die volgende sekondêre vrae geformuleer:

1. Toon rolstoelgebonde leerders wat aan rolstoeldans deelneem, ontwikkeling ten opsigte van hulle intrapersoonlike vermoëns?
2. Beleef hierdie leerders groter selfverwesening na die rolstoel-dansklasse as voor die tyd?

Die vyf sub-komponente van intrapersoonlike vermoëns is volgens die Bar-On model (2004), die volgende:

- Selfgating – die mens se akkurate selfwaarneming, selfbegrip en selfaanvaarding;
- Emosionele selfbewussyn – die mens se gewaarwording van en begrip vir eie emosies;
- Selfhandhawing – die mens se effektiewe en konstruktiewe uitdrukking van hom-/haarself en sy/haar emosies;
- Onafhanklikheid – die mens se vermoë om op hom-/haarself staat te maak en om emosioneel onafhanklik van ander te wees;
- Selfverwesenliking – die mens se strewe na die bereiking van persoonlike doelwitte en die verwesenliking van eie potensiaal.

PROBLEEMSTELLING

Die studie vind plaas binne die konteks van vroeë adolessente meisies (10-14 jaar) wat rolstoelgebonde is. Baie emosionele en sosiale veranderings kom in hierdie ontwikkelingsfase voor. Die selfkonsep, wat uit verskeie self-perspesies bestaan, verander. Die adolessent is meer selfbewus en onderskei tussen verskillende self-persepsies soos die liggaamsbeeld, selfbeeld (persepsie van die self), ideale self (hoe die self wil wees) en die sosiale self (persepsie van ander mense oor die self) (Williams, 2001). Namate die adolessent onafhanklik raak en 'n self-identiteit ontwikkel, word die portuurgroep belangriker as die gesin (Furman & Buhrmester in La Greca & Harrison, 2005). Aanvaarding deur die portuurgroep vorm 'n belangrike deel van die adolessent se self-identiteit (Harter in La Greca & Harrison, 2005). Met verwysing na die rolstoelgebonde adolessent beweer Marshak (in Berger, 2009), dat aanvaarding die adolessent pantser teen mense se ongunstige reaksies en help om selfkonsep te versterk. Volgens Marshak (in Berger, 2009) moet die gestremdheid nie as 'n devaluerende aspek in die self-identiteit geïntegreer word nie; alhoewel dit nie ontken word nie, speel dit ook nie 'n deurslaggewende rol nie (Watson in Berger, 2009).

Shields *et al.* (2006) het ses studies oor die selfkonsep van kinders met serebrale gestremdheid krities beskou. Volgens hulle het adolessente meisies wat serebraal gestremd is, laer self-persepsies (soos fisieke voorkoms en sosiale aanvaarding) in vergelyking met adolessente meisies wat nie gestremd is nie. Hulle beveel gepaste intervensies vir hierdie groep meisies aan (Shields *et al.*, 2006), sonder om enige intervensie te spesifiseer. Rolstoeldans as intervensie word in hierdie studie ondersoek.

Die term, rolstoeldans, verwys in hierdie studie na 'n bewegingsaktiwiteit waaraan rolstoelgebonde leerders deelneem en een of albei van die dansmaats, rolstoelgebonde is. 'n Rolstoel vorm dus altyd deel van hierdie danspare se optredes. Vir die doeleindes van hierdie studie vereis rolstoeldans dat daar met 'n maat gedans word.

METODOLOGIE

Die navorsingsparadigma vir die studie is konstruksionisties met interpretasie as subjektiewe tweede-orde-teorie. Maree en Van der Westhuizen (2007) noem dat konstruktivisme nie net een realiteit impliseer nie, maar veelvuldige realiteite soos dit deur die deelnemers saamgestel word. Interpretivisme word verbind met die werk van Weber (1864-1920) wat voorstel dat sosiale wetenskappe eerder verbind word met verstaan (“verstehen”) as met verduidelik

(“erkläre”) (Blaxter *et al.*, 2001). Die gevalle studie-ontwerp is interaktief aangesien die fenomeen nie geredelik van die konteks geskei kan word nie. “’n Sentrale aksioom van interpretivistiese navorsing is om met data in konteks te werk. Die uitdaging lê dan daarin om data op so ’n manier te versamel dat dit makliker is om die fenomeen in sy ware konteks te leer ken” (Nel, 2004:33,34). Die hoofsaaklik kwalitatiewe benadering in die studie word deur ’n kwantitatiewe komponent, as basislyn assessering en meetinstrument, aangevul. Die veelmetode strategie het ’n in-diepte begrip (“verstaan”) van die navorsingsvrae ten doel.

’n Etiese klaringsertifikaat met klaringsnommer, 2011/8573018/005, is deur die Universiteit van Suid-Afrika uitgereik om die studie te kon onderneem.

Deelnemers

’n Gerieflikheid steekproefneming is gebruik om ’n groep van 3 vroulike, rolstoelgebonde deelnemers tussen die ouderdomme van 10 en 14 jaar te selekteer wat nog nie tevore aan rolstoeldans deelgeneem het nie. Die rolstoel-dansklasse is by die skool wat die deelnemers bywoon, aangebied.

Deelnemer 1 (14 jaar oud) is op 2-jarige ouderdom gediagnoseer met simmetriese polineuropatie wat geleidelik vererger het. Sy kon aanvanklik onafhanklik rondbeweeg, maar beweeg sedertdien met behulp van ’n elektriese rolstoel. Deelnemer 2 (10 jaar oud) is gediagnoseer met ’n statiese spierverskering, kongenitale strukturele miopatie, wat algehele spierswakheid tot gevolg het. Sy is rolstoelgebonde en het nie onafhanklike kop beheer nie. Sy gebruik haar voet om op ’n aangepaste rekenaar te werk en beheer ook haar elektriese rolstoel met haar voet. ’n Voltydse helper staan haar by met voeding, toilet roetines, en ander behoeftes. Sy moet ook in die nag omgedraai word in haar bed. Deelnemer 3 (10 jaar oud) is ’n rolstoelgebonde, serebraal-gestremde meisie met chorea-aretose. Sy benodig baie proksimale stabiliteit (kop- en rompbeheer) om aktiwiteite met haar arms en bene uit te voer. Alhoewel sy sag praat weens swak asembeheer, kan sy haarself meestal verstaanbaar uitdruk.

Intervensie: Rolstoel-dansklasse

Een rolstoel-dansklas van 45 minute is weekliks deur ’n rolstoel-dansinstruktrise, ’n internasionaal gekwalifiseerde dansafripter, aan die deelnemers by hul skool aangebied. Die ondersoek is oor ’n tydperk van 9 maande gedoen, terwyl die deelnemers aan ’n minimum van 20 rolstoel-dansklasse deelgeneem het.

Data-insamelingsinstrumente en toepassing

Die volgende kwalitatiewe en kwantitatiewe data-insamelingsinstrumente is gebruik: observasie, semi-gestruktureerde onderhoude, collage-aktiwiteite, metafoor-onderhoude en die *Piers-Harris Children’s Self-Concept Scale, Second Edition* (Piers-Harris 2) vraelys.

Kwalitatiewe data-insameling

Observasie. Weekliks observasie wat in veld notas vervat is, is vir ’n tydperk van 9 maande by die rolstoel-dansklasse gedoen.

Semi-gestruktureerde onderhoude. In totaal is 9 semi-gestruktureerde onderhoude met die deelnemers wat aan die rolstoel-dansklasse deelgeneem het, met hulle ouers, hulle klasonderwysers, asook die rolstoel-dansinstruktrise na afloop van die rolstoel-dansklasse en -danskompisies gevoer. (Twee deelnemers het dieselfde klasonderwyser gehad.) Die deelnemers het aan die einde van die rolstoel-dansklasse aan 'n jaarlikse rolstoel-danskompisies deelgeneem wat nie deel van die oorspronklike beplanning uitgemaak het nie.

Collage-aktiwiteite. Collage, as projeksie-tegniek, is gebruik om inligting oor die deelnemers se persepsies van hulle eie en ander se emosies te verkry. 'n Projeksie medium is 'n verkenningshulpmiddel waardeur toegang tot die kind se innerlike wêreld verkry kan word. Dit wat die deelnemer nie in woorde kan uitdruk nie, kry vorm in haar onbewustelike projeksies: haar “wense, vrese, konflikte, spanning, [en] angs” (Du Toit & Jacobs in Breitenbach, 2009:10).

'n Groot verskeidenheid prente (sonder spesifieke temas) uit verskillende tydskrifte is vir die collage-aktiwiteite gebruik. Die aktiwiteite is individueel met die deelnemers uitgevoer. Die betrokke deelnemer moes na al die prente kyk en prente uitkieis wat uitbeeld hoe sy op 'n gegewe tydperk gevoel het. Indien die deelnemer se handfunksie dit vir haar moeilik gemaak het om die prente self uit te knip of te plak, is hulp verleen. Die deelnemer het egter self aangedui in watter volgorde en waar op die A4-bladsy die prente geplak moes word. Navraag is oor elke prent gedoen. Collage-aktiwiteite is as voor-toets voor die aanvang van die rolstoel-dansklasse en as na-toets na afloop van die dansklasse gedoen.

Metafoor-onderhoude. Metafoor-onderhoude, as vergelykingsbeeldspraak, is as voor- en na-toets gebruik om inligting oor die deelnemers se gedagtes, emosies, houdings en persepsies ten opsigte van deelname aan rolstoeldans te verkry. Daar is bepaal met watter dier (of diere) die deelnemers hulleself voor hulle deelname aan die rolstoeldanse en sedert hulle deelname aan rolstoeldans geïdentifiseer het, en die rede(s) vir hulle keuse. Diere kom (as simbole) in alle kulture voor en manifesteer as mites, sprokies, gesegdes en fabels. Nyabadza (2009) beskou die metafoor as 'n effektiewe instrument waardeur emosionele reaksie by mense opgeroep en dieper betekenis daaromtrent aan ander oorgedra kan word. Volgens Mercer (2011:2,3) se beskrywing kan inligting oor die tipe dier waarmee die deelnemers hulle vereenselwig, na 'n ander domein (hulle gedagtes, emosies, houdings en persepsies) oorgedra word: “The use of metaphor is based on a transfer of information from one domain to another (*metaphora* = transfer). One cognitive domain is understood in terms of another through the process of mapping from the better understood to the less understood domain.” Marshall (in Maccani, 2005:237) wys op die “comparison between two unlike objects which have at least one characteristic in common” wat inligting oor die deelnemers se gedagtes, emosies, houdings en persepsies ten opsigte van hulle deelname aan rolstoeldans kan oplewer. Wanneer deelnemers hulleself met die beeld van 'n spesifieke dier in verband bring, verbind hulle hulleself eintlik met sy betekenisvolle en kenmerkende eienskappe en simboliese betekenis. Navraag is oor die metafoor gedoen.

Kwantitatiewe data-insameling

Alhoewel daar nie 'n psigometriese instrument is wat die selfkonsep van rolstoelgebonde leerders meet nie, word Llewellyn en Chung (1997) se aanbevelings gevolg. Hulle beveel aan

dat data-insameling, indien moontlik, veelvuldige bronne (bv. ouers, onderwysers en kinders), asook verskeie instrumente (soos vraelyste, onderhoudvoering en observasie) moet insluit (Llewellyn & Chung, 1997).

Piers-Harris Children's Self-Concept Scale, Second Edition (Piers-Harris 2) is 'n gestandaardiseerde data-insamelingsinstrument (Piers & Herzberg, 2002), en fokus op die bewustelike selfpersepsies en selfevaluerende eienskappe en gedrag wat met die selfkonsep van 'n individu verband hou. Dit is geskik om die "self-concept of young people with physical disabilities [that] is especially subject to change through determination [and] persistence" tydens rolstoeldans te bepaal (Llewellyn & Chung, 1997:267). Die vraelys berus op 'n geforseerde ja/nee-keuseformaat en onderskei tussen 6 sub-skaaltellings van die selfkonsep afgesien van 'n totale indeks of van die selfkonsep. Die volgende domeine word in die sub-skaaltellings ingesluit: Gedragsaanpassing (*BEH*), Intellektuele en skoolstatus (*INT*), Fisieke voorkoms en kenmerke (*PHY*), Vry van angs (*FRE*), Populariteit (*POP*), en Geluk en tevredenheid (*HAP*). Die twee geldigheid skale behels die Inkonsekwente Responsindeks (*INC*) wat lukraak responspatrone identifiseer en die Responsvooroordeel-indeks (*RES*) wat meet of die kind antwoord sonder inagneming van die item se inhoud. Die betroubaarheidskoeffisiënte van die Piers-Harris 2 vergelyk goed met ander meetinstrumente wat vir die evaluering van selfkonsep gebruik word (Piers & Herzberg, 2002) met Cronbach alpha-waardes van 0.91 vir die totale indeks, 0.81 vir Gedragsaanpassing, 0.81 vir Intellektuele en skoolstatus, 0.75 vir Fisieke voorkoms en kenmerke, 0.81 vir Vry van angs, 0.74 vir Populariteit en 0.77 vir Geluk en tevredenheid.

Die Piers-Harris 2 bied, as voor- en na-toets, 'n basislyn assessering vir die deelnemers se emosionele ontwikkeling ten opsigte van selfkonsep. Die vraelys is individueel aan elke deelnemer voorgelees. Vanweë die eenvoudige taal vlak is die vraelys in Engels afgeneem omdat die deelnemers vaardig in Engels was wat hulle tweede taal op skool is. Hul response is op die toetsblad namens hulle omkring as gevolg van die deelnemers se fisieke inperkings.

Data-analise

Al die onderhoude is op band opgeneem en verbatim getranskribeer. Gedetailleerde beskrywings van die deelnemers se nie-verbale kommunikasie en gedrag is ingesluit. Ter wille van volledige rekordhouding en interne geldigheid, is beide die transkripsies van onderhoude en refleksie op die veldnotas so gou moontlik na afloop van elke aktiwiteit gedoen. Areas waaroor onduidelikheid bestaan het, is met die betrokke deelnemers uitgeklaar. 'n Inhoudsanalise van al die onderhoude en veld notas is gedoen deur die data te kodeer (vooraf-, *in vivo*, proses- en beskrywende kodering), en in verskillende kategorieë te organiseer om verhoudings of patrone tussen die kategorieë te identifiseer na aanleiding van die 5 sub-komponente van intrapersoonlike vermoëns. Die analitiese instrument was hoofsaaklik vergelyking.

Die interpretasie van die collage-aktiwiteite en metafore is oorwegend blindweg deur 'n geregistreerde opvoedkundige sielkundige gedoen wat geen agtergrondkennis van die deelnemers gehad het nie, maar bekend was met die doel van die studie.

Elke deelnemer se Piers-Harris 2-routellings is tot genormaliseerde T-tellings verwerk en volgens Piers en Herzberg (2002) se riglyne geïnterpreteer. Elke deelnemer se voor- en na-

toets resultate is individueel vergelyk. Die deelnemers is nie met mekaar vergelyk nie. Hierdie data is nie in isolasie geïnterpreteer nie, maar soos Piers en Herzberg voorstel, is dit teen die ander data geverifieer.

RESULTATE

Die resultate word tematies bespreek volgens die deelnemers se emosionele ontwikkeling wat sedert hulle deelname aan rolstoel-dansklasse plaasgevind het.

Aggressie en hartseer teenoor geluk en selfverwesenliking

- 'n Aggressiewe vrou (“Die vrou is kwaad. Ek was somtyds hartseer.”)
- 'n Vrou in 'n rolstoel wat mense toespreek (“Soos sy sit in die rolstoel, sit ek ook in die rolstoel.”)
- Drie volwasse vrouens wat mekaar omarm (“Hulle is vrinne. Ek gesels ook met my vrinne.”)
- 'n Man en 'n seun wat voor 'n rekenaar sit (“Net soos die man, moet ek ook altyd op die rekenaar werk in die sport-periode.”)
- 'n Gebreide figuur met 'n ongelukkige uitdrukking (“Hy's ook hartseer en kwaad.”)

Collage-aktiwiteit: 2011-02-15
Christa (skulnaam)

Die voor-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui.

FIGUUR 1: VOOR-TOETS-COLLAGES: DEELNEMER 1

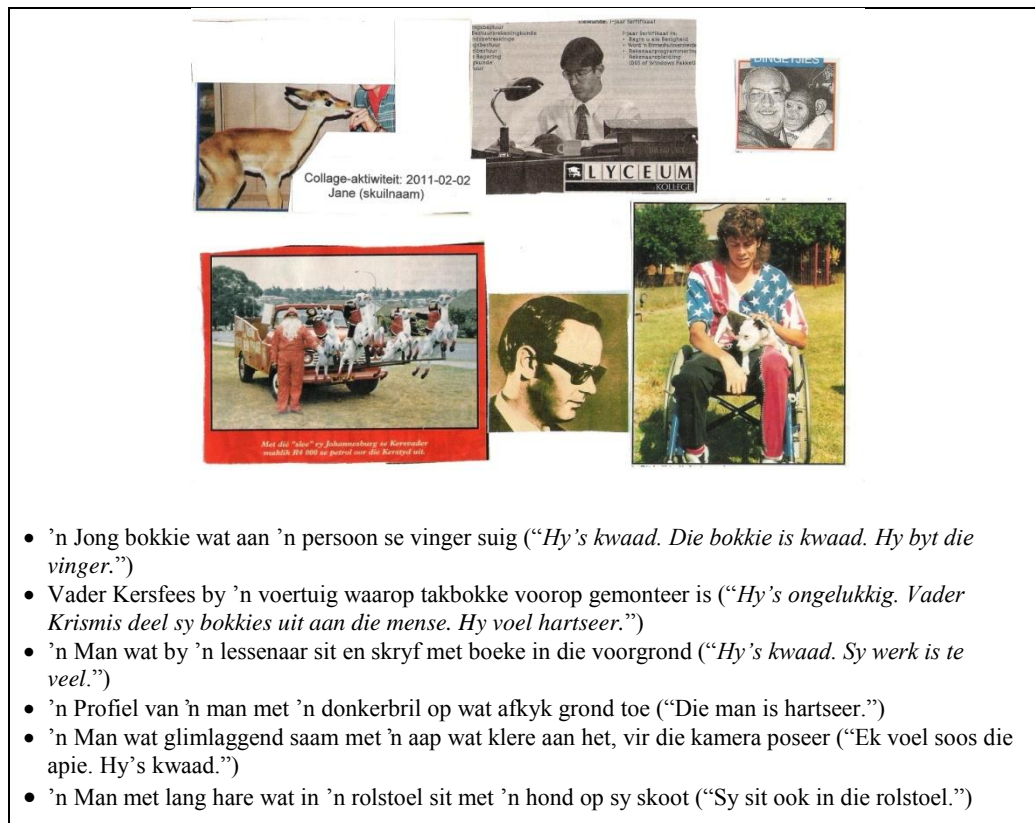

Collage-aktiwiteit: 2011-01-31
Sonja (skulnaam)

- 'n Man wat lyk asof hy dink (“Hy dink ... ek dink ... ek wil nie meer 'games' speel nie. Ek wil 'n slag iets anders doen. Ek is moeg van 'games' speel.”)
- 'n Bordjie met beskuit (“Ek het lus vir iets ... lekkers.”)
- 'n Man wat glimlag (“Ek was bly oor enigiets om aan deel te neem. Daar was niks anders nie. Die man het maar net gelag en gesê ... dis nou ekke ... ek 'worry' nie ... hulle wil nie vir my help nie ... ek gaan maar weer 'games' speel.”)
- Mense wat om 'n tafel sit en eet (“Want ek was al so desperaat dat ek al vir my familie ook gevra het ... het julle nie gehoor van 'n ander sports nie?”)
- 'n Teddiebeer wat huil (“Die beertjie huil. Ek huil ook, want ek wil aan iets anders deelneem as 'games'. Toe't ek gehoor daar is niks anders om te doen as 'games' nie. Toe gaan ek in my kamer en ek huil. [n Rukkie stilte] ... Dis nie vir my lekker by die huis nie. Daar's nie kinders wat soos ek is nie. Daar's net kinders wat kan loop en ek het nie die stoel by die huis nie [sy verwys hier na haar elektriese rolstoel waarmee sy self by die skool rondbeweeg, maar die stoel bly by die skool; sy gaan nie daarmee huis toe nie].)

Die voor-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui:

FIGUUR 2: VOOR-TOETS-COLLAGES: DEELNEMER 2

- 'n Jong bokkie wat aan 'n persoon se vinger suig (“Hy’s kwaad. Die bokkie is kwaad. Hy byt die vinger.”)
- Vader Kersfees by 'n voertuig waarop takbokke voorop gemonteer is (“Hy’s ongelukkig. Vader Krismis deel sy bokkies uit aan die mense. Hy voel hartseer.”)
- 'n Man wat by 'n lesenaar sit en skryf met boeke in die voorgrond (“Hy’s kwaad. Sy werk is te veel.”)
- 'n Profiel van 'n man met 'n donkerbril op wat afkyk grond toe (“Die man is hartseer.”)
- 'n Man wat glimlaggend saam met 'n aap wat klere aan het, vir die kamera poseer (“Ek voel soos die apie. Hy’s kwaad.”)
- 'n Man met lang hare wat in 'n rolstoel sit met 'n hond op sy skoot (“Sy sit ook in die rolstoel.”)

Die voor-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui:

FIGUUR 3: VOOR-TOETS-COLLAGES: DEELNEMER 3

Deelnemer 1 se voor-toets-collage beeld beide aggressie en hartseer 2 keer uit (sien Figuur 1). Dieselfde temas word in Deelnemer 3 se voor-toets-collage herhaal – aggressie kom 4 keer voor en hartseer 2 keer (sien Figuur 3). Deelnemer 2 se voor-toets-collage (sien Figuur 2) beeld hartseer uit alhoewel sy voorgee dat dit nie saak maak as sy net dieselfde aktiwiteite of ‘games’ herhaaldelik moet doen nie (“ék ‘worry’ nie”). Dit word egter weerspreek deur haar opmerking: “Want ek was al so desperaat dat ek al vir my familie ook gevra het ... het julle nie gehoor van 'n ander sports nie?” Die voor-toets-metafore bevestig die temas van aggressie en hartseer. Deelnemer 1 se voor-toets-metafoor is 'n leeu wat “tekere gaan” as hy kwaad is en Deelnemer 3 is 'n leeu wat gevaarlik is. Deelnemer 2 is 'n hondjie wat hartseer is en 'n been soek.

Daar was gewoonlik 'n opgeruimde en ontspanne atmosfeer in die rolstoel-dansklasse. Die deelnemers het dit geniet en al 3 se na-toets-collages maak melding van hulle geluk na afloop van die rolstoeldans – die woord “gelukkig” kom 7 keer voor. Deelnemer 1 sê: “Ek is gelukkig, want nou kan ek dans” (Figuur 4.) Ander woorde soos “bly”, “glimlag”, “goeie tye” en “pret” wat met geluk verband kan hou, kom ook op die collages voor (Figure 4-6).

Deelnemer 2 se na-toets-metafoor is 'n perd wat bly en opgewonde is en elke keer spring. Deelnemer 3 verander van 'n gevaarlike leeu in 'n vriendelike katjie wat minder aggressie en meer geluk weerspieël.

- Die woord “gelukkig” (“*Ek is gelukkig, want nou kan ek dans*”)
- 'n Skoenlapper wat op 'n blom sit (“*Nou ... is ek ... rondvlieg ... bly.*”)
- 'n Man in 'n rolstoel wat kos op 'n stoof kook terwyl 'n helper byderhand is (“*Die man is in die rolstoel en hy kook. Jy kan alles ... enigiets, alles ... al is jy in 'n rolstoel.*”)
- 'n Blompot met sonneblomme (“*Ek kies die blom prent, want nou is ek tussen die ander blomme en voel nie meer alleen nie.*”)
- Twee dogtertjies wat hande vashou (“*Jy kan sien hulle twee is gelukkig. En ek is ook gelukkig om met my 'partner' [verwysing na dansmaat] saam gelukkig te wees.*”)

Die na-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui.

FIGUUR 4: NA-TOETS-COLLAGE: DEELNEMER 1

- Die woorde “glimlag”, “goeie tye” en “pret”.
- 'n Man by 'n reuse hond wat met sy pote op die man se skouers staan (“*Want hy [die man] is gelukkig.*”)
- 'n Man en 'n vrou wat in 'n omhelsing vir die kamera glimlag (“*Want hulle glimlag en is bly.*”)
- Verskeie wiskundige bewerkings (“*Die somme maak my net so gelukkig soos die danse.*”)

Die na-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui.

FIGUUR 5: NA-TOETS-COLLAGE: DEELNEMER 2

Deelnemer 1 verwoord haar selfverwesenliking tydens die na-toets-collage soos volg: “Jy kan alles ... enigiets, alles [doen] ... al is jy in 'n rolstoel.” Sy bevestig dit ook deur haarself in die na-toets-collage uit te beeld as 'n skoenlapper wat kan rondvlieg (Figuur 4) en deur haar na-toets-metafoor wat 'n skoenlapper is “want hy vlieg oral waar hy wil kom”. Dit word bevestig deur die Gedragsaanpassing-sub-skaal van die Piers-Harris 2 wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg (Tabel 1).

- Die woord “liefde”.
- Twee pikkewyne wat teenaan mekaar staan (“Pikkewyne ... is ook gaaf.”)
- ’n Sagte speelding wat soos ’n teddiebeer lyk (“Hy lyk mooi.”)
- ’n Blompot met blomme (“Want dit is so mooi.”)
- ’n Glimlaggende vrou met baie muntstukke rondom haar (“Sy voel gelukkig.”)

Die na-toets-collage bevat die volgende prente en response op die navraag word tussen aanhalingstekens aangedui.

FIGUUR 6: NA-TOETS-COLLAGE: DEELNEMER 3

TABEL 1: DEELNEMER 1: SELFKONSEP PIERS-HARRIS 2 VOOR- EN NA-TOETS

		VOORTOETS			NATOETS		
		Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings	Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings
Selfkonsep	BEH	13	54	Gemiddeld	14	62	Bo-gemiddeld
	INT	13	51	Gemiddeld	12	48	Gemiddeld
	PHY	8	48	Gemiddeld	7	45	Gemiddeld
	FRE	9	46	Gemiddeld	7	41	Laag-gemiddeld
	POP	10	54	Gemiddeld	7	44	Laag-gemiddeld
	HAP	9	51	Gemiddeld	9	51	Gemiddeld
	TOT	46	49	Gemiddeld	42	46	Gemiddeld
Geldigheid	INC	0	43	Normaal	2	60	Normaal
	RES	27	48	Normaal	27	48	Normaal

BEH=Gedragsaanpassing; INT=Intellektuele & skoolstatus; PHY=Fisiese voorkoms & kenmerke; POP=Populariteit; HAP=Geluk & tevredenheid; INC=Inkonsekwente responsindeks; RES= Responsvooroordeelindeks

TABEL 2: DEELNEMER 2: SELFKONSEP PIERS-HARRIS 2 VOOR- EN NA-TOETS

		VOORTOETS			NATOETS		
		Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings	Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings
Selfkonsep	BEH	13	54	Gemiddeld	14	62	Bo-gemiddeld
	INT	15	59	Bo-Gemiddeld	15	59	Bo-gemiddeld
	PHY	8	48	Gemiddeld	11	65	Bo-gemiddeld
	FRE	11	51	Gemiddeld	12	54	Gemiddeld
	POP	8	47	Gemiddeld	9	50	Gemiddeld
	HAP	8	47	Gemiddeld	10	59	Bo-gemiddeld
	TOT	48	51	Gemiddeld	55	61	Hoog
Geldigheid	INC	1	53	Normaal	2	60	Normaal
	RES	27	48	Normaal	28	50	Normaal

BEH=Gedragsaanpassing; INT=Intellektuele & skoolstatus; PHY=Fisiese voorkoms & kenmerke; POP=Populariteit; HAP=Geluk & tevredenheid; INC=Inkonsekwente responsindeks; RES= Responsvooroordeelindeks

TABEL 3: DEELNEMER 3: SELFKONSEP PIERS-HARRIS 2 VOOR- EN NA-TOETS

		VOORTOETS			NATOETS		
		Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings	Routelling	T-telling	Interpretasie van T-tellings
Selfkonsep	BEH	12	49	Gemiddeld	14	62	Bo-gemiddeld
	INT	14	54	Gemiddeld	11	46	Gemiddeld
	PHY	10	58	Bo-gemiddeld	8	48	Gemiddeld
	FRE	11	51	Gemiddeld	11	51	Gemiddeld
	POP	7	44	Laag-gemiddeld	9	50	Gemiddeld
	HAP	9	51	Gemiddeld	10	59	Bo-gemiddeld
	TOT	48	51	Gemiddeld	48	51	Gemiddeld
Geldigheid	INC	0	43	Normaal	0	43	Normaal
	RES	31	56	Normaal	25	43	Normaal

BEH=Gedragsaanpassing; INT=Intellektuele & skoolstatus; PHY=Fisiese voorkoms & kenmerke; POP=Populariteit; HAP=Geluk & tevredenheid; INC=Inkonsekwente responsindeks; RES= Responsvooroordeelindeks

Deelnemer 3 se geluk word ook ondersteun deur die Populariteit-sub-skaal van die Piers-Harris 2 omdat sy meer sosiale aanvaarding beleef waar dit van laag-gemiddeld na gemiddeld gestyg het. Deelnemers 2 en 3 se geluk word bevestig deur die Geluk en Tevredenheid-sub-skaal wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg (Tabelle 2 & 3).

Negatiewe teenoor positiewe emosionele selfbewussyn en selfagting

Deelnemer 2 sê in die voor-toets-collage dat sy nie meer ‘games’ wil speel nie. Sy is moeg daarvoor en wil “’n slag iets anders doen”. Toe sy hoor “daar is niks anders om te doen as ‘games’ nie”, het sy in haar kamer gaan huil – “hulle wil nie vir my help nie”. Sy was “desperaat” en het haar gesin gevra of hulle nie weet van iets anders wat sy kan doen nie (sien Figuur 2). Volgens Deelnemer 1 moet sy “ook altyd op die rekenaar werk in die sportperiode” (Figuur 1). Alhoewel al 3 deelnemers met die rolstoel identifiseer in die voor-toets-collages (Figure 1 tot 3), spreek Deelnemer 2 ’n behoefte uit aan identiteits-ontwikkeling en sosiale kontak met ander kinders in rolstoel: “Dis nie vir my lekker by die huis nie. Daar’s nie kinders wat soos ek is nie. Daar’s net kinders wat kan loop” (Figuur 2). Sy is soekend, net soos die hondjie van haar voor-toets-metafoer.

Na afloop van die rolstoeldanse is Deelnemer 1 “nou ... tussen die ander blomme en voel [sy] nie meer alleen nie”. Sy is “ook gelukkig om met my ‘partner’ [verwysing na dansmaat] saam gelukkig te wees” (Figuur 4). Die deelnemers het al hoe meer met mekaar en met die rolstoeldansinstruktrise gekommunikeer. Al 3 deelnemers beleef ’n meer positiewe emosionele selfbewussyn na aanleiding van woorde soos “gelukkig”, “bly” en “liefde” op die na-toets-collages (Figure 4 tot 6) asook “opgewonde” volgens die na-toets-metafoer van Deelnemer 2. Die positiewe emosies wat as ontwikkeling ten opsigte van hulle emosionele selfbewussyn beskou word en tot verbeterde gedragaanpassing lei, word by al 3 deelnemers bevestig deur die Gedragaanpassing-sub-skaal van die Piers-Harris 2 wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg (Tabelle 1 tot 3).

Na afloop van die rolstoeldanse styg Deelnemer 1 se selfagting want sy kan “enigiets” doen (Figuur 4). Sy is ook nie meer ’n leeu wat “te kere” hoef te gaan nie (voor-toets-metafoer), maar ’n skoenlapper (na-toets-metafoer) wat “tussen die ander blomme” hoort (Figuur 4). Deelnemer 2 se metafore verander van ’n klein honger hondjie na ’n groot perd wat spring, terwyl Deelnemer 3 nie meer haarself as ’n gevaarlike leeu teen gevare hoef te beskerm nie, maar ’n sagte klein katjie word.

BESPREKING

Die resultate van die deelnemers word volgens die sub-komponente van die selfkonsep (Bar-On, 2004) bespreek om die ontwikkeling van hulle **intrapersoonlike vermoëns** sedert hulle deelname aan die rolstoeldanse aan te dui.

Selfagting

Twee deelnemers toon ontwikkeling ten opsigte van hulle selfagting. Hulle selfaanvaarding is meer positief sedert hulle deelname aan rolstoeldans. Volgens Donaldson en Ronan (2006) bewerkstellig sport ’n groter waardering vir die self. Deelnemer 1 vergelyk haarself met ’n skoenlapper wat oral vlieg waar hy wil wees en iemand wat “enigiets, alles” kan doen.

Deelnemer 2 se totale selfkonsep-telling op die Piers-Harris 2 na-toets-resultate verbeter van gemiddeld na hoog wat ooreenstem met Taliaffero *et al.* (2008) en Jerstad *et al.* (2010) se bevindings. Deelnemer 2 se metafore verander van 'n soekende (met ander woorde onbevredigde behoefte), hondjie na 'n perd wat spring – sy beeld haarself nou met kragtigheid en beweeglikheid uit. Beide deelnemers se metafore bevat 'n kinetiese element of beweeglikheid wat heel waarskynlik met die rolstoeldanse verband hou. Die klasonderwyser gebruik die woord “vermag” om die sukses van die rolstoeldanse aan te dui: “... net die idee dat hulle absoluut self iets kon vermag”. Volgens haar verbeter die deelnemers se selfagting omdat “daar dinge [is] wat hulle kan doen, wat die ander nie kan doen nie”. Hays (1999) en Haliimah (2010) wys ook daarop dat sport bydra tot 'n gevoel van trots op dit wat bereik (of vermag) is.

Emosionele selfbewussyn

Al drie deelnemers toon gewaarwording van meer positiewe emosies. Volgens Brosnahan *et al.* (2004), Jerstad *et al.* (2010) en Walsh (2011) kan fisieke aktiwiteit depressie, negatiewe emosies en gevoelens van hartseer verminder. Ontwikkeling ten opsigte van die deelnemers se emosionele selfbewussyn lei tot verbeterde gedragsaanpassing (Donaldson & Ronan, 2006). Deelnemer 1 was voor haar deelname aan rolstoeldans geneig tot humeur- en emosionele uitbarstings, soos 'n leeu wat “te kere gaan” as hy kwaad is volgens haar metafoer. Haar ma bevestig tydens die onderhoud dat haar humeur- en emosionele uitbarstings afgeneem het sedert haar deelname aan rolstoeldans. Donaldson en Ronan (2006) noem dat sportdeelname aggressie verminder. Die Gedragsaanpassing-sub-skaal van die Piers-Harris 2 bevestig die verbetering met 'n telling wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg.

Deelnemer 2 beeld haar emosionele selfbewussyn ook meer positief in die na-toets-metafoer uit. Sy is nou bly en opgewonde in teenstelling met hartseer in die voor-toets-metafoer. Volgens Brosnahan *et al.* (2004) verminder fisieke aktiwiteit gevoelens van hartseer. Haar positiewe emosionele selfbewussyn word bevestig deur die na-toets-collage, die Piers-Harris 2-na-toets se Gedragsaanpassing-sub-skaal wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg, en die onderhoud waar sy haar gevoelens sedert haar deelname aan rolstoeldanse as “gemaklik, lekker, bly en opgewonde” beskryf.

Deelnemer 3 se voor-toets-collage verander van woede en aggressie teenoor mense (die bokkie byt iemand se vinger in Figuur 3) na meer positiewe emosies soos liefde en geluk op die na-toets-collage. Die Gedragsaanpassing-sub-skaal van die Piers-Harris 2 bevestig die positiewe gedragsaanpassing met 'n telling wat van gemiddeld na bo-gemiddeld styg. So ook verander die metafoer van 'n gevaarlike leeu na 'n vriendelike katjie.

Selfhandhawing

Een deelnemer het ontwikkeling ten opsigte van selfhandhawing getoon. Alhoewel die opmerking nie direk op die effektiewe uitdrukking van emosies dui nie, sou dit daarmee in verband gebring kan word. Deelnemer 1 beweer tydens die na-toets-collage dat 'n persoon in 'n rolstoel “enigiets, alles” kan doen. Die rolstoel begrens ook nie haar identiteit nie (Watson in Berger, 2009). Met haar humeur- en emosionele uitbarstings in gedagte, is denkbeeldige situasies soos afknouery en verontregting in die onderhoud bespreek. Sy kon al die potensieël

konfliktsituasies ontlont. Deelnemer 2 druk egter nie haar emosies konstruktief uit nie: “Ek speel net, dan voel ek weer reg”. Ontkenning waar sy voorgee dat dit haar nie pla as sy dieselfde aktiwiteite herhaaldelik moet doen nie, is reeds bespreek.

Onafhanklikheid

Twee deelnemers het ontwikkeling ten opsigte van onafhanklikheid getoon. Hulle kan op hulleself staatmaak en emosioneel onafhanklik van ander wees. Williams (2001) verwys na die adolessent se behoefte aan onafhanklikheid. Deelnemer 1 se na-toets-collage wys dat haar geluk in haarself setel: “Ek is gelukkig, want nou kan ek dans.” Dit word ook tydens die onderhoud bevestig.

Deelnemer 2 sê tydens die onderhoud dat sy kan “ballroom” dans sonder dat iemand haar hoef te help. Dis ’n groot mylpaal vir iemand wat ’n voltydse helper het. Haar klasonderwyser maak ook melding daarvan. Deelnemer 2 se na-toets-collage dui op minder emosionele afhanklikheid van ander: “Die somme maak my net so gelukkig soos die danse”. Haar wiskunde het waarskynlik verbeter as gevolg van die tydmate wat afgetel word tydens die rolstoeldanse; skolastiese vaardigheid is ook ’n self-persepsie wat ’n komponent van die selfkonsep vorm (Shields *et al.*, 2006). Deelnemer 2 se meer positiewe beskouing van haar fisieke voorkoms volgens die na-toetstelling van die Piers-Harris 2 (Fisieke voorkoms-sub-skaal verhoog vanaf gemiddeld tot bo-gemiddeld), dra waarskynlik ook tot groter emosionele onafhanklikheid by.

TABEL 4: INTRAPERSONLIKE ONTWIKKELING VAN DEELNEMERS NA DEELNAME AAN ROLSTOELDANS

Komponente van ontwikkeling		Positiewe natoets-resultate met verifiëring deur ’n veelmetode strategie		
		Deelnemer 1	Deelnemer 2	Deelnemer 3
Intrapersoonlik	Selfgating			
	Emosionele selfbewussyn			
	Selfhandhawing Selfgeldingsdrang			
	Onafhanklikheid			
	Selfverwesenliking Selfaktualisering			

Selfverwesening

Al drie deelnemers beleef groter selfverwesening sedert hulle deelname aan rolstoeldans. Tydens navraag oor persoonlike doelwitte sê Deelnemer 2: “Dis maklik – ek dans by ballroom!” Rolstoeldans help die deelnemers om hulle potensiaal te verwesening. Sumerlin en Bundrick (2000) wys op die verband tussen mense wat hulle self verwesening en geluk wat meer as blote hedonisme is. Al drie deelnemers se na-toets-collages bevestig dat hulle gelukkiger was sedert hulle deelname aan rolstoeldans. Die rolstoel-dansinstruksie bring hulle geluk in verband met die vryheid van beweging wat rolstoeldanse bied. Hierdie vryheid van beweging of kinetiese element word ook deur twee na-toets-metafore uitgebeeld: ’n skoenslapper wat oral vlieg waar hy wil wees en ’n perd wat spring. Die Geluk-entevredenheid sub-skaal van die Piers-Harris 2 na-toets bevestig met tellings wat van gemiddeld tot bo-gemiddeld verhoog, dat Deelnemers 2 en 3 gelukkiger is. Deelnemer 3 se ma is egter van mening dat haar entoesiasme verminder het, want “hulle doen elke keer dieselfde passies”. Alhoewel die klasonderwyser ook iets hiervan laat deurskemer, sê Deelnemer 3 dat sy nie kan wag vir die skoolklok om te lui as sy rolstoel-dansklasse het nie.

Die deelnemers se intrapersoonlike ontwikkeling sedert hulle deelname aan rolstoeldans is in Tabel 4 saamgevat.

GEVOLGTREKKING EN PRAKTIESE TOEPASSING

Die positiewe invloed wat sportdeelname op adolessente se emosionele ontwikkeling het (Haliimah, 2010), is ook van toepassing op die rolstoelgebonde deelnemers. Die bespreking van die sub-komponente van intrapersoonlike vermoëns as deel van emosionele intelligensie, toon dat deelname aan rolstoeldans al drie deelnemers se emosionele intelligensie in ’n mindere of meerdere mate verhoog het. Tabel 4 illustreer dat Deelnemer1 positiewe na-toets-resultate in al vyf sub-komponente getoon het, terwyl Deelnemer 2 in vier sub-komponente en Deelnemer 3 in twee sub-komponente positiewe na-toets-resultate opgelewer het. Alhoewel rolstoeldans bygedra het tot die emosionele ontwikkeling van die deelnemers, het hulle nie almal ewe veel emosioneel ontwikkel nie. Twee van die drie deelnemers toon noemenswaardige ontwikkeling ten opsigte van hulle intrapersoonlike vermoëns. Al drie deelnemers toon groter selfverwesening.

Ten spyte van Deelnemer 1 se ontwikkeling ten opsigte van al vyf sub-komponente, behaal sy ’n laer telling op die Piers-Harris 2 se Vry van angs sub-skaal, in teenstelling met Taliaffero *et al.* (2008), wat verminderde angs gerapporteer het. Haar laer telling op die Populariteit sub-skaal van die na-toets kan dui op ongelukkigheid ten opsigte van haar sosiale funksionering, ontevredenheid met vriendskappe, gevoelens van sosiale isolasie, skaamheid en swak interpersoonlike vaardighede (Piers & Herzberg, 2002), wat waarskynlik ook bydra tot meer angs. Die sosiale blootstelling van die rolstoeldans-kompetisie kon die meer introverte deelnemer (aldus haar ma en klasonderwyser), dalk angstig gemaak het omdat sy sosiaal nie so vaardig is nie. Op navraag tydens die onderhoud het sy gesê: “By die kompetisie het ek met een maatjie gepraat”.

Die bevindings kan nie na die res van die rolstoelgebonde leerder populasie veralgemeen word nie as gevolg van die klein steekproef wat net op die geleefde ervarings van drie

vroulike deelnemers gefokus het en gevolglik op 'n leemte in die studie dui. Dit dui egter daarop dat daar 'n moontlikheid bestaan dat rolstoeldans as bewegingsaktiwiteit tot die emosionele ontwikkeling van rolstoelgebonde leerders kan bydra. Daar is tydens die verloop van die ondersoek voortdurend probeer om die oordraagbaarheid van resultate moontlik te maak deur vooropgestelde idees met nadenke (refleksie) te probeer beperk, deur kwalitatiewe en kwantitatiewe data-insamelingsinstrumente te gebruik, en deur rolstoeldans binne konteks by wyse van langdurige veldwerk te verken. Dit was nogtans 'n uitdaging om data op so 'n manier te versamel, maar dit bly makliker om die fenomeen so in sy ware konteks te leer ken, soos Nel (2004) dit stel. As eerste of voorloperstudie ontbloom hierdie ondersoek die veld vir verdere navorsing. Afgesien van moontlike emosionele ontwikkeling, bied rolstoeldans as sportsoort geleentheid om aan nasionale en internasionale kompetisies soos die Paralimpiese Spele deel te neem.

SUMMARY

Contribution of wheelchair dancing to emotional development of wheelchair bound learners

Wheelchair bound learners may have low self-worth, feelings of inferiority and other negative emotions. This study investigates how wheelchair dancing can contribute to the emotional development of the wheelchair bound learner. The study does not focus on the physical impairments of wheelchair bound learners, but on development that may take place on levels other than the physical. Emotional and social development is construed as emotional intelligence which consists of intrapersonal intelligence and social intelligence consisting of interpersonal intelligence. The research question addresses whether learners who participate in wheelchair dancing develop their intrapersonal capacities with specific reference to self-esteem, emotional self-awareness, assertiveness, independence and self-actualisation.

The mainly qualitative enquiry applied a mixed method approach to the pre- and post-test of three female participants between the ages of 10 and 14 years. They participated in a minimum of 20 wheelchair dance classes over a period of nine months. They had not been involved in wheelchair dancing prior to the study. The wheelchair dance classes were presented at the school they attended. These dance classes were presented on a weekly basis by an internationally qualified dance teacher. Each class lasted 45 minutes.

The qualitative and quantitative data collection instruments comprised of observation, semi-structured interviews, collage activities, metaphor interviews and the Piers-Harris Children's Self-Concept Scale, Second Edition (Piers-Harris 2). The semi-structured interviews were conducted with the participants, their parents, their class teachers and the wheelchair dance teacher upon completion of the wheelchair dance classes. Collage activities were used as projection medium to gather information about the participants' perceptions of their own emotions and the emotions of others. The collages were done prior to the wheelchair dance classes and repeated upon completion of the wheelchair dance classes. Metaphor interviews to determine the participants' thoughts, feelings, attitudes and perceptions of their wheelchair dance classes were conducted prior to the wheelchair dance classes and afterwards. The Piers-Harris 2 was administered as pre- and post-test.

The results showed that the self-esteem of two participants improved. The emotional self-awareness of all the participants developed positively and resulted in improved behavioural adjustment. One participant could assert herself and two participants were more emotionally independent. All the participants demonstrated that they actualised themselves to a greater extent since their participation in the wheelchair dance classes.

Although wheelchair dancing contributed to the emotional development of the participants, more development was evident in two of the participants with regard to their intrapersonal capacities. Participant 1 obtained positive results in all the subcomponents of intrapersonal intelligence (self-esteem, emotional self-awareness, assertiveness, independence and self-actualisation); Participant 2 improved her intrapersonal capacity in four of the five subcomponents (self-esteem, emotional self-awareness, independence and self-actualisation); and Participant 3 developed two subcomponents (emotional self-awareness and self-actualisation). These findings cannot be generalised to the population of wheelchair bound learners due to the small sample size of three female participants, however, it suggests the possibility that wheelchair dancing may contribute to the emotional development of wheelchair bound learners.

VERWYSINGS

- ANTROBUS, S. (2009). Increasing exercise through youth clubs. *Perspectives in Public Health*, 129(3): 118-120.
- BARBER, B.L.; ECCLES, J.S. & STONE, M.R. (2001). Whatever happened to the jock, the brain, and the princess? Young adult pathways linked to adolescent activity involvement and social identity. *Journal of Adolescent Research*, 16(5): 429-455.
- BAR-ON, R. (2001). Emotional intelligence and self-actualization. In J. Ciarrochi, J.P. Forgas & J.D. Mayer (Eds.), *Emotional intelligence in everyday life: A scientific inquiry* (pp.82-97). Philadelphia, PA: Psychology Press.
- BAR-ON, R. (2004). The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description and psychometric properties. In G. Geher (Ed.), *Measuring emotional intelligence: Common ground and controversy* (pp.115-145). Hauppauge, NY: Nova Science.
- BERGER, R.J. (2009). *Hoop dreams on wheels: Disability and the competitive wheelchair athlete*. New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group.
- BLAXTER, L.; HUGHES, C. & TIGHT, M. (2001). *How to research* (2nd ed.). Buckingham, UK: Open University Press.
- BREYTENBACH, F. (2009). Die diagnostiese waarde van klei as projeksiemedium. Ongepubliseerde DEd-proefskrif. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- BROSNAHAN, J.; STEFFEN, L.M.; LYTLE, L.; PATTERSON, J. & BOOSTROM, A. (2004). The relation between physical activity and mental health among Hispanic and non-Hispanic white adolescents. *Archives of Paediatric and Adolescent Medicine*, 158(8): 818-823.
- CALFAS, K.J. & TAYLOR, W.C. (1994). Effects of physical activity on psychological variables in adolescents. *Paediatric Exercise Science*, 6(4): 406-423.
- COCKCROFT, K. & ISRAEL, N. (2009). Intellectual development. In J. Watts, K. Cockcroft & N. Duncan (Eds.), *Developmental Psychology* (pp.344-364) (2nd ed.). Cape Town (SA): UCT Press.
- DE KLERK, R. & LE ROUX, R. (2006). *Emosionele intelligensie vir kinders en tieners. 'n Praktiese gids vir ouers en onderwysers*. Kaapstad (SA): Human & Rousseau.

- DONALDSON, S.J. & RONAN, K.R. (2006). The effects of sports participation on young adolescents' emotional well-being. *Adolescence*, 41(162): 369-389.
- FRANKL, V. (2007). *Waarom lewe ek? Hulde aan die hoop*. Tygervallei (SA): Naledi.
- HALIIMAH, N. (2010). An investigation of the management of extracurricular programmes in selected inner-city secondary schools: A case study. Unpublished MEd-thesis. Pretoria: University of South Africa.
- HAYS, K.F. (1999). *Working it out: Using exercise in psychotherapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- JERSTAD, S.J.; BOUTELLE, K.N.; NESS, K.K. & STICE, E. (2010). Prospective reciprocal relations between physical activity and depression in female adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(2): 268-272.
- LA GRECA, A.M. & HARRISON, H.M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34(1): 49-61.
- LLEWELLYN, A. & CHUNG, M.C. (1997). The self-esteem of children with physical disabilities – Problems and dilemmas of research. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 9(3): 265-275.
- MAREE, K. & VAN DER WESTHUIZEN, C. (2007). Planning a research proposal. In K. Maree (Ed.), *First steps in research* (pp.24-44). Pretoria (SA): Van Schaik.
- MERCER, J. (2011). The concept of psychological regression: Metaphors, mapping, queen square, and tavitock square. *History of Psychology*, 14(2): 174-196.
- MACCANI, M. (2005). Boeddhistiese simboliek en metaforiek, en die beskouing van sonde, skuld en straf in "Die Boedha Op Bladsy 13". Ongepubliseerde MA-tesis. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- NEL, E. (2004). Tienermoeders se perspektiewe oor ondersteuning: Die stemme van ses tienermoeders uit 'n benadeelde gemeenskap. Ongepubliseerde MEd-tesis. Stellenbosch: Stellenbosch Universiteit.
- NYABADZA, G.W. (2009). The lived experience of the strategic leader: What effective CEOs do, how they do it and an exploration into how they think about it. Unpublished DBL-dissertation. Pretoria: University of South Africa.
- PIERS, E.V. & HERZBERG, D.S. (2002). *Piers-Harris 2. Manual. Piers-Harris Children's Self-Concept Scale* (2nd ed.). Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- PIETERSE, M. (2002). *School readiness through play*. Cape Town (SA): Metz Press.
- REEVE, C. (2002). *Nothing is impossible: Reflections on a new life*. New York, NY: Random House.
- SCHILLER, P. (2009). *Seven skills for school success*. Beltsville, MD: Gryphon House.
- SHIELDS, N.; MURDOCH, A.; LOY, Y.; DODD, K.J. & TAYLOR, N.F. (2006). A systematic review of the self-concept of children with cerebral palsy compared with children without disability. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 48: 151-157.
- SMITH, R. & KRÜGER, D. (2005). Physical impairment. In E. Landsberg, D. Krüger & N. Nel (Eds.), *Addressing barriers to learning: A South African perspective* (pp.259-272). Pretoria (SA): Van Schaik.
- STRYDOM, I. (2005). Addressing life skills problems. In E. Landsberg, D. Krüger & N. Nel (Eds.), *Addressing barriers to learning: A South African perspective* (pp.96-115). Pretoria (SA): Van Schaik.
- SUMERLIN, J.R. & BUNDRICK, C.M. (2000). Happiness and self-actualization under conditions of strain: A sample of homeless men. *Perceptual and Motor Skills*, 90(1): 191-203.

- SUND, A.M.; LARSSON, B. & WICHSTROM, L. (2011). Role of physical and sedentary activities in the development of depressive symptoms in early adolescence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(5): 431-441.
- TALIAFFERO, L.A.; RIENZO, B.A.; MILLER, M.D.; PIGG, R.M. & DODD, V.J. (2008). High school youth and suicide risk: Exploring protection afforded through physical activity and sport participation. *Journal of School Health*, 78(10): 545-553.
- WALSH, R. (2011). Lifestyle and mental health. *American Psychologist*, 66(7): 579-592.
- WILLIAMS, J.G. (2001). The body image of middle adolescent girls. Unpublished MEd-thesis. Pretoria: University of South Africa.
- WOOLFOLK, A. (2007). *Educational psychology* (10th ed.). Boston, MA: Pearson Education.

Prof Deirdré KRÜGER: Department of Psychology of Education, AJH van der Walt Building floor 7 room 9, PO Box 392, University of South Africa (UNISA), Pretoria 0003, Republic of South Africa. Tel.: +27 (0)12 429 4520 (w), +27 (0)12 345 3568 (h), Cell.: +27 (0)83 265 8135, Fax.: +27 (0)12 345 3568, E-mail: kruged@mweb.co.za or kruged@unisa.ac.za

(Vakredakteur: Prof Ben Steyn)